

1

הנהגה... ביארנו לעיל י"ב ענין מקרא זה מה שפירש הכתוב כל הפרטים ולא הספיק במה שאמר אחס נזכרים היום כולכם לפני ה' אלהיכם לעבדך וגו' אלא בא ללמדנו שאין הדין והשבח של כל אדם שזה, ויש בזה ארבע מדרגות במעלות האדם מישראל, ראשים, ותלמידי חכמים, והמון עם ה' נשים ועבדים וטף, כל אחד נידון לפי השאלה שהקב"ה שואל ממנו כמו שנבאר לעיל שם, והקדים לומר היום - משום שבאמת בכל ראש השנה ויום הדין נזכרים כל ישראל ג"כ בזה האופן, אבל היום שלא נבאר השנה הוא כדי לעבדך וגו' ואמר ב"רם - שאע"ג שכל אחד נידון בפרט לפי מה שהוא אדם, מ"מ כל א' גורם להכריע להכלל אם לשבט אם למקד, כדאיתא בקידושין קפ"א דכל א' מוכריע את עצמו ואח כל העולם לקץ זכות או לכף חוב. ואחר כך פירש הפרטים, א' ראשיכם שבטיכם - מנהיגי השבטים. אכן לפי הנראה שבטיכם מיותר, ומה מקרא חקר ראשיכם לתוד, וממילא כל ראש מנהיג בישראל באשר הוא שם, אלא ללמדנו שאין כל שבט ומנהיגו נדונים בשוה, אלא לפי טבע השבט וזמנה שהחזיק ביותר להיות נוהג, בזה נידון על העוונות וקר מדרך הטובה שהחזיק בה, וזמנו שאמר עמוס הנביא (ב') על שלשה פשעי יהודה ועל ארבעה לא אשיבנו, על מאסם את תורת ה' ומקיו לא שמרו, על שלשה פשעי ישראל ועל ארבעה לא אשיבנו, על מכרם בכסף דליק וגו'.

העמק דבר... הדין על שבט יהודה על שקרו מדרס הטובה לשמור חקיו, המה מדות החורה, וזהו כבוד לתורה שבכתב, שמדקדקים בה הרבה, וכאשר סרו מזה, מאסו את החורה, ולא כן שבטי ישראל שמעולם לא החזיקו כל כך בתלמוד תורה אלא בחסד בין אדם לחבירו כדרך מלכי ישראל וכמש"כ בס' בראשית י' כ"ג, על כן עיקר הדין עליהם על שקרו מזה המדה ומכרו בכסף דליק וגו', וממלא הראשים שמונהיגים השבטים נידונים לפי שבטם. ב' וקניכם ושוטריכם - המה תלמידי חכמים גדולים וקטני הערך לכל אחד לפי כחו. ג' ב' איש ישראל - כל איש לפי מעשיו בהליכות עולמו. וכבר נבאר בס' במדבר כ"ד ו' בדבר בלעם ברוה"ק שנמשלו המון עם ישראל כגנות שיש בה הרבה מיני זרעים, אבל בכל גנה יש בו מין א' שהוא העיקר, כך כל ישראל מזהירים בכל מצוה מעשית, אלא שמ"מ כל א' עליו מצוה אחת להיות נוהג בה ביותר, לכל א' לפי עסקיו מה שעלול להיות נכשל עפ"י עסקו, עליו לשום לבו ע"י הפרט ביותר, ועל דבר זה הוא נידון ביחוד. גם נכלל בלשון כל איש ישראל כל א' לפי טבעו, וה' היודע תכונת לב של כל א' ודן כל א' לפי מדתו. ד' מדרגה הפחותה (י) שבכ"ב נשיבם וגרד וגו'. גם הם נדונים על המוטל עליהם להיות לטוב לאדונייהם ולמחזיק אותם ומפרינסם.

ועליהם להיות נשמעים להם, ועל זה עומדים שבטים: מחשב עציץ - שהוא עבודה קשה כל אחד נדון לפי עבודתו: (יא) לעבדך בברית וגו' ברת עמך היום - דאע"ג שאי אפשר לכתוב ברית עם הטף שהמה קטנים, מ"מ הברית שאני כורת עמך היום מועיל גם להם שזה הוא זכותם. [ועי' בס' שמות י"ב מ"ח דק"ל דאז מגייר את בנו הקטן בעל כרחו, כפרש"י יצמות דמ"ח ולא כחוס', והיינו משום שזכות הוא לן.] ואמר בלשון כרת עמך היום, היינו הברית שנכרת להקמת תלמוד תורה בישראל, בזה דוקא נחלקו ישראל לארבע מחלקות, אבל הברית על ע"ז שהיה בחורב, בזה הפרט הכל שוין, ראשים חקנים גדולים וקטנים. וכ"ו פירש משה רבינו במון דבר הפיוס על הגלות המר, באשר גם בזה הכלל יש כדי לפייס ולהניח הדעת על מה נגרעו מכל אוה"ע בגלותם, בא ע"ז הישוב שאינם דומים לאוה"ע שנדונים בכלל, ואם היה בא עליהם צרות כאלו לא נשחיר מהם שרד ופליט, משא"כ ישראל דמ"מ כל אחד נידון בפני עצמו לפי מעשיו, וכשם שאם הי' מגיע לאחד בישראל הרבה צרות ותליים רעים ונאמנים, לא הי' כדי להתרעם, והיה מובן שמסתמא עונותיו הטוב עליו כ"ו, כך כאשר בשעת הגלות הגיע להרבה בני אדם צרות מרובות, מ"מ הי' כל אחד נידון בפני עצמו, אלא שהגיע אז שעת הדין ועידן ריחוף להעניש, ומי שאינו ראוי להעניש הרי זה נמלט מעונש רעה בהשגחה:

ספר דברים, כ"ב, ט'

הרחב דבר - הרחב דבר

4

הכתובה בספר התורה... הזה - אם קאי על מצותיו ומקומו היה ראוי לכחזר הכתובים, אלא קאי על שמעו בקול דמשמעו דקדוק בדבריו, על זה מפרש בקול הכתובה בספר התורה הזה, וקול נעשה כנתי לטון נקנה כמו קולות. ואמר הכתוב דאחר שהיו עסוק בתלמוד תורה גם בדרך המסחר, שוב אין חשב שבא מזה נגד רצונו ית', כידוע מאמרו ז"ל בקדושין ד"ל כל זמן שהרטייה זו עליך אכול מה שאתה רוצה בו, ועל כן נקראת התורה משמרת שהיא משמרת מכל רע כמש"כ בס' בראשית כ"ו ה', ועמש"כ לעיל ט"ו ה'. עוד טעם שאין חשב לימות המשיח שחוקר בעסק המסחר לחול, כי תשוב בכל לב וכל נפש, היינו תשובה מאהבה, ומי ששב מאהבה עומד לעד לעולם ואינו מתנווד כמו העובד מיראת העונש (יא), ואם כן אין חשב שחשובו לקורו משום מסחר:

הרחב דבר... (יא) והיינו דברי ירמי' הנביא ד' בצבור, אם תשוב ישראל וגו' אלי תשוב ואם תסיר שקוץ מפני ולא תטור ונשבעת פי ה' באמת במשפט ובצדקה והתברכו בו גוים וכו' יהללו, כי זה אמר ה' וגו' יירו לכם ניר ואל תורעו אל קוים וגו' פן תלא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רוע מעלליכם. ביאור המאמר, ירמי' הזהיר את ישראל שבדורו אם ירעו לשוב יהי' דווקא אלי, פי מאהבת ה' ולא מאהבת עצמו היינו יראת העונש, ואם תסיר שקוץ מפני ולא תטור, לא יהי' באופן שהוא מתנווד ואינו בטוח שיעמוד לעד, אלא תהי' מאהבה ואז לא תטור. ופירש עוד עד היכן יגיע כח המאסוה עד ונשבעת פי ה' באמת וגו', ומבואר יפה לעיל י' כי עפ"י חז"ל ופירש הנביא טעם על אוהרה שלו שהיא לא מחקי המאסוה שמקבלת אפי' היא מיראה כמו שאמר הושע הנביא שהי' קודם ירמי', ואמר טובה ישראל וגו' כי כשלת בעונך, ומפרש הגמ' ציומא דפי"ו ב' שהוא מיראה, על כן פירש ירמי' הטעם על אוהרתו שהי' דוקא תשובה מאהבה, כי כה אמר ה' וגו'. והענין שנבואה זו אמר ירמי' סמוך לשתי שנים אחרונות שלפני מרבן בהמ"ק, ואי' בגיטין דפי"א א' דדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים שתי לטונותם שאלמלי ישבו כל משך וטונותם בארך לא נשחיר ח"ו מישראל שרד ופליט, וציומא שם א' עוד גדולה תשובה ומע"ט שהוא כחריס בפני הפורענות, ועל כרחק מיירי אפי' מיראה, דאלו מאהבה לא שייך כחריס, שהרי עונות נעשים כפיות, שאי' ועליהם חיה יחיה, ואין מקום לפורענות, אלא אפי' מיראה, מכ"מ אי אפשר שיגיעו היסורים בשעת תשובה, מעתה יפה הזהיר ירמי' ציומא בשם ה' יירו לכם ניר ואל תורעו אל קוים, רוצה אני שמתרעו לנכסם רק באופן שלא יגדל מזה קוים. ומפרש עוד היאך ילא מוה התרישה קוים, פן תלא כאש חמתי ובערה ואין מכבה וגו', היינו דתשובה זו מהי' כחריס שלא יחרב הבית שבנים אלו של תשובה, ואש"כ יעברו משך וטונותם והתשובה מתנווד, ואז לא תהי' לכם תקומה ח"ו, והי' הניר בשביל גידול קוים, על כן אם תשובו יהי' דווקא אלי, מאהבה, ולא תטור לעולם, וזהו דבר ה' כאן, כי תשוב בכל לבבך וכל נפשך מאהבה:

ספר דברים, כ"ב, ט'

העמק דבר

6

מישרים אהבון, והדעת נותן שנקל להשיג אם
 אהבת ה' וא"כ הוא דבר קשה, אבל לא קו,
 אלא יד - ישראל, כי קרוב הוא, בפ"ד - היינו ע"י
 רנה, שנכלל בזה גם שירות ומשכחות להקב"ה,
 גם רנה של תורה, וכדמני בספרי שם וכי היאך
 אהב להקב"ה והיו הדברים האלה וגו', וטעם
 התורה ליתן אהבת ה' בלב העמל בזה, גם בלי
 שום ידיעת סיבה עפ"י שכל האנושי, ומצאנו עוד
 בשה"ש שהתפלל שלמה ישקני מנשקות פיהו וגו',
 וקאי על בקשת אהבה ע"י דברי דודים של תורה,
 וסיים על כן עלמות אהבון, שנעלם הטעם איך
 המה מביאים לדי אהבתך: ובבבך לעשותו -
 שיהא הרצון והמשוקה להגיע לזה, דבלא משוקת
 הלב ודאי יש משורר ומירות כל היום, או הוגה
 בתורה ואינו טועם טעם אהבת ה', מבלי משים
 לב, אבל בשום לב לך, מתעורר ע"י זה אהבה
 עזה, כמו הן הוכר את אביו ברעיון אהבה, כן
 נפש הישראלי להקב"ה (א):

לא נפלא את
 היא ממך - באשר קוב"ה ישראל חד הוא, וכמו
 האב והבן אפי' לא הכירו זה את זה, מכ"מ
 כשמודווגין יחד נמשכים איש לרעהו בידיעה קלה
 משום שהטבע מסייע לזה. וצ"ח הכחוש תחלה
 כמה גבוה היא מטבע האדם, שלא נטעה להיפך
 לחשוב כי באמת קלה היא ע"י השחוקקות לזה,
 על כן פירש הכחוש תחלה מה שראוי לחשוב, כי
 היא בשמים, היינו ע"י חקירה בגובה שמים
 וגלגלים, ומה באמת יש תקוה להשיג אהבה,
 כמש"כ הרמב"ם בה"י יפה"ת, ובשלהי ה"י משונה
 כי עוד דבר ידוע וצ"ח שאין אהבת הקב"ה
 נקשרת בלבו של אדם כו' לפיכך צ"ח האדם להבין
 ולהשכיל בחכמות כו', או רחוקה לילך למקום
 שגורם אהבה והחדקות כמו בזהמ"ק. ומש"ה
 התפלל שלמה בשה"ש משכני אחר"ך נרוה,
 ומצאנו בחיבורי על שה"ש שהוא תפלה על השגת
 אהבת ה' ע"י המשכת הכלל לזהמ"ק, וסיים ע"י

3 כרים, 8, י"א

לברך ואלך

3 ימים יב נגא

העמק דבר

8

דבר יהושע לפני משה וגער בו, הא' במעשה
 העגל כו', שנית בשעה שאמר יהושע לפני משה
 כללם, הודיעו לנו חו"ל כי צעוד ורח אור פני
 משה, לא מלא יהושע ידיו עד שהחל אור פני
 משה לשקוע, אז החל לזרוח פני יהושע. והוא דבר
 ה' הן קרבו ימך למות, והתחיל אורו לשקוע
 כאשר יבאר לפנינו מקרא י"ט, על כן השעה
 מכון להאזיל מרוחק עליו: קרא את יהושע
 והתיצבו - דבר ה' למשה היה באהל מועד, וא"כ
 כן היה להקב"ה לומר, קרא את יהושע והתיצב
 עמך. והיה משה שולח אחריו, אלא רמו הקב"ה
 למשה שיקרא הוא בעצמו את יהושע, וכדאי
 במענית ד"ז רחב"פ רמי כתיב לקראת אמה המיו
 מים וכתיב הוי כל אמה לכו למים, אם תלמיד הגון
 הוא לקראת אמה המיו מים כו', והוא דבר ה'
 שיקראו בעצמו, ונדאי ציבנות דמ"ד וקראו
 הם ולא שלוחן. ואמר את יהושע, ולא קרא ליהושע
 כמו לעיל ז' ויקרא משה ליהושע, משום דשם היה
 יהושע עומד עם כל ישראל, ומשה קרא ליהושע
 כשמו שיגש אליו, וכי"ז בס' שמות י"ב כ"א ויקרא
 משה לכל זקני ישראל

(יד) הן קרבו ימך למות וגו' -
 יש להבין הקדמה זו, מה היא נוגע לנווי ה'
 ליהושע, הלא היה אפשר שיזנוו גם מכבר, והיה
 אפשר ג"כ לזוות אחר מות משה, אבל מתחלה
 נבא למה שאמרו חו"ל בצ"ב דע"ה פני משה כפני
 חמה פני יהושע כפני לבנה, והביאור ידוע שכמו
 שאור הלבנה צה רק מכת החמה, כך אור יהושע
 זורח מאור משה, ולכאורה קשה הרי יהושע היה
 נציח כמו כל הנביאים שהשיגו נבואה גם מבלי
 האללת אור פני משה. אלא הענין דיהושע היה
 גדול מכל הנביאים בזה הפרט של תורה שבע"פ,
 וזה הפרט היה מושפע ממה שהיה זורח בכה
 תורה שבכתב, וזה אמרו פני משה כפני חמה
 כו', דכח אור תורה שבכתב שהיה זורח בגבורה
 על פני משה, נפל על פני יהושע זורח באור כח
 התלמוד וכדאי בחולין ד' קכ"ד אלו אמרה יהושע
 נן טון בפומיה לא ליתניא ליה, הרי שהוא היה
 הראש בזה הכח, מעתה הדבר מובן דכשם שאין
 הלבנה זורחת אלא בשעה שהחמה נוטה לשקוע,
 כך לא היה יכול יהושע לזרוח צעוד אור פני משה
 היה זורח בגבורה. והיינו דאי במדרש שחי פעמים

3 כרים, 8, י"א